

XI час

ПРИДЕВИ

Одређени придевски вид

СЛОЖЕНА ПРИДЕВСКА ПРОМЕНА

Придеви су се почели значајно разликовати од именица тек са стварањем сложене придевске промене.

Балто-словенску језичку заједницу, између осталог, одликује и настанак ове парадигме, у склопу формирања категорије одређеног придевског вида („одређеност-неодређеност“ придева).

Уз придеве се, тако, прилепила анафорска заменица $*(H)e-/i-$ широког упућивачког значења (псл. $*jь$, $*ja$, $*je$), у функцији енклитике за обележавање одређеног вида:

ДОБРЫ-Н, ДОБРА-ЊА, ДОБРО-ЋЕ.

**Дакле, у промени су присутни:
именичка деклинација + облици анафорске
заменице, међусобно срасли.**

У раном развоју десило се неколико ствари:

- 1) механичко спајање – слепљивање обеју пуних форми;**
- 2) асимилација полугласника њ и њ према потоњем ј, што доводи до стварања редукованих $\hat{y}$ и $\hat{i}$, који су и даље остали кратки (промена квалитета, али не и квантитета);**
- 3) упрошћавање свршетка.**

Спајање може бити у виду механичког проширења свршетка (G, D и Lsg) и његовог преиначења (N, Acc, = Vsg): долазило је до стварања редукованих $\hat{y}$ и $\hat{i}$ (ѣ > ѣ, ѥ > и). У Isg - да би се избегло нагомилавање језичких средстава (новоѣ + ѣѣ) - редукована је наставачка морфема именичке промене, и на такву основу додавано је ѣѣ:

N	nov	-ѣ+јѣ > novујѣ	(асимилација полугл.)
G	``	- а+јѣго > novaјѣго	(механичко спајање)
D	``	- и+јѣѣ > novујѣѣ	(механичко спајање)
A	``	-ѣ+јѣ > novујѣ	(асимилација полугл.)
V		----- N -----	
I	``	-омѣ+јѣѣ > novујѣѣ	(хаплоглификација: -омѣ+јѣѣ)
L	``	-ѣ+јѣѣ > novѣјѣѣ	(механичко спајање)

М. Р. и С. Р. ЈЕДНИНЕ

Nsg

М. Р.

novъ-jъ > novъjъ > novûjъ [новѣин] > *novī* [новн], данас нѡвѣ.

С. Р.

novo-je > novoje [новоѣ] > *novoje > novoō > novō*, данас нѡвѡ.

Сажимање > -ī, -ā, -ō извршено је пре настанка сачуваних писаних споменика на народном језику (до 11–12. в.).

Отуда потврде за Nsg: анђелски, грѣшњи, чрњи.

Gsg

НОВАЊЕГО > НОВАЕГО > НОВААГО > **НОВАГО** (нѡвѧго).

Овакав облик засведочен је у Повелји бана Кулина (1189), али само као књишка црта: свѣтаго.

Тако су се, благодарећи фонетском развоју, **у истој равни нашли облици:**

того; нѣго; свѣтаго. (зам., прид.)

У следећем кораку је преузимање свршетка **-а** од именица м. р. и с. р. (града, села)
тог-, нѣг-, свѣтаг- + -а.

(Исто важи и за друге падеже.)

Уследило је **аналошко уопштавање -о- у слогу испред наставка -га**, према заменицама попут **ТОГО**, **ОВОГО** (будући да су се придеви тако нашли у истој групи с овим заменицама):

СВЕТ- + -О- + -ГА.

пр.

НОВАГО, СВЕТАГО > НОВОГА, СЕТОГА.

Дакле:

-а долази из именица // **-О-** из заменица:

НОВО**Г(**а**)**

Овакво стање, као готов резултат посведочено је у народном језику већ у најстаријим споменицима:

СЕТОО**Г, ЗЪЛО**О**Г, ГРЪЧЬКО**О**Г.**

Финално -а је постало покретни вокал јер није важно за спровођење разлика (падеж је сâм по себи довољно препознатљив употребом **-ог**): нов**ог**, свет**ог**, добр**ог**.

Ово није могуће у именичкој промени где је **-а једини наставак** (од богатаа човека: од ~~богата~~ човека) или у ж. р., где је морфолошко обележје рода (новаа сукња : ~~нов~~ сукња).

Напомена за **покретни вокал -а у наставку -ога**:

Данас често изостаје, мада су стари граматичари покушавали да одрже употребу дужих облика у језику.

А. Белић је препоручио да, када се користе и једни и други облици, на првоме месту стоје дужи, а на другоме краћи **наставци (принцип опадања)**, нпр.:

„секретар великога суда народног“

„у градовима првога и другог реда“.

Dsg

новоуѣмоу > новоуѣмоу > новоуѣмоу > новоуѣмоу (нѡвѣму)

Данашњи облик НОВОМУ добио је -**о**- у слогу испред наставка -**му** од заменица типа томоу, овомоу.

А затим, **финално -у** је постало **покретно након једначења D с Lsg** који није имао вокалски завршетак (након губитка полугласника):

Lsg новѣѣмѣ $\rightarrow$ нѡвѡм(y/e).

Acc = N/Gsg

Isg

нѡвѣинѣ → данас нѡвѣм.

Lsg

нѡвѣѣмѣ > кнѣиж. нѡвѣмѣ.
(цсл. пр. свѣтѣмѣ)

Већ од првих споменика: страшьномѣ, дѣховномѣ.

= Lsg se изједначио с Dsg.

Ж. Р. ЈЕДНИНЕ

Nsg

nova-ja > novoja [нѠВѦѦ] > *novaʹa > novaā > novā*, данас нѠвā.

Gsg

нѠВѦѦ, нѦѦѦѦ > нѠВē

(дужина добијена сажимањем и уопштавањем наставка меке промене у читавом ж. р.)

-ē < -ee < -eʹe < -eje < -eje.

[Утицала је на обликовање истог падежа у именичкој промени нове, III деклинације: жèнē].

Dsg = Lsg

Данашњи облик *новој* није добијен фонетским путем; било је:
новѣи / ниѣни,
а сада је: нѡвѡј.

Наставак *-ој* развио се према заменицама типа тѡн, ѡвѡн.

Acc sg

Фонетским путем добија се данашњи облик, уз деназализацију и сажимање:

нѡвѣ̄: $-\bar{u} < -uu < -u'i < -uji < -ojo$

Isg

Развој - заједнички с неодређеним видом; дакле напоредо с оним код личних и осталих заменица, као и код именица ж. р., јер се фонетским путем добијало **-ОВ** [-oBъ]:

$*-ow = *-ou < *-oju < *-ojq$ [-oHЖ]

Завршетак **-м** је и овамо продро, у коначном, из именица м. р., па и с. р. (типа БРАТОМЪ), уз задржавање дужине: **-ОМ** (дужина је својствена само ж. р.).

МНОЖИНА

Множинска промена данас је истоветна промени неодређеног вида, уз прозодијске разлике, о чему је већ било речи.

Npl (= Vpl)

М. р. нѡвѣ, с. р. нѡвѣ

Ж. р. нѡвѣ – уопштен је наставак $-\bar{e} < -'ej\epsilon [-'AIA]$ меке промене; главна разлика у односу на неодређени вид је у присуству дужине, али и у природи, некада и месту акцента (нпр. дѡбри/дѡбрѣ (људи), шарѣни/шарѣнѣ (коњи)).

Асс pl

У Асс pl такође се уопштавају облици меке промене:

М. р. нòв̄ē, с. р. нòв̄ā

Ж. р. нòв̄ē.

Разлике према неодр. виду у овом падежу и осталима манифестују се на исти начин као у Npl: прозодијски (нпр. дòбре/дòбр̄ē (људе), шарèне/шàрен̄ē (коње)).

Остали облици су једнаки за све родове (G, D, I, L pl).

Облик је истоветан заменичком: -īx, из меке промене

нпр. нōвīх

(у дијалектима има и система с тврдом променом, нпр. *новијех*).

Првобитно $G = L$ pl, али ће придевска парадигма бити укључена у исте процесе заједно с променом осталих именских речи у множини: делимично усвајање двојинског обрасца (само једнакост $D = I$, не и $G = L$). Условљена конгруенцијом, сложена придевска промена овде ће следити именичку, па ће, скупа са заменичком променом, и овде G pl остати усамљен, а L pl ће се, по губитку -х- придружити некадашњем двојинском, тада већ множинском синкретизму $D = I$ pl.

По Белићевим речима -

савремени одређени вид од заменица добија вокалску боју (аналогијом),

а од старе придевске промене дужину вокала (сажимањем).

Фонетске напомене:

Поред свршетка на -о у с.р. после меког сугласника долази -е:
смеђ, смеђа, смеђе (такође вруће, свеже итд.)

Али:

ек. лењ, лења, лењо (-е) / ијек. лијен. лијена, лијено; ек. ређе лен,
лена, лено.

У дијалектима: смеђо, врућо.

Као последица закона прегласа и данас постоји разлика између
тврде и меке промене, видљива у парадигми м. р. и с. р., тамо где
у тврдој промени стоји -о-: смеђега, смеђему

Промена л > о

У финалној позицији после вокала увек л > о:

мио, бео, чио, зрео, наџао, зао, џео.

После сугласника (тј. са сугласником испред -л) допушта се **дублетност**:

џоџао / џоџал (< топлъ), обао / обал (< облъ).

Овде је дошло до реституције (поновног образовања) облика са -л- према ж. р. и с. р. *џоџла, џоџло.*

вељи, веља, веље од 17.в. (аналогија према ж. и с. р. на -лъ-)

(али, у средњем веку: *вели, велја, велје* < *veľъjъ, veľја, veľје*).